

Orny – Türkmeniň töri

Aleksandr Aborskiý 1911-nji ýylyň 4-nji dekabrynda Russiýanyň Simbirsk guberniýasynyň Papuz diýen ýerinde dogulýar. Çagalygyndan çeper edebiyatyň aşygy eken. A.S.Puşkiniň «Ýewgeniý Onegin» poemasy ny ýatdan bilipdir. Ykbalyň emri bilen 1929-njy ýylda Mara düşýär. Şol ýerdäki depoda hasap-hesip işlerini ýöredýär. Marydaky milli diwiziýanyň «Gyzyl Goşun» gazetinde Kemal Işanow, Güseyin Muhtarow, Agahan Durdyýew ýaly ýazyjylar bilen dostlaşýar. 1936-njy ýylda Aşgabatda işe çagyrylýar. Ikinji jahan urşy ýyllarynda 76-njy türkmen atyjylyk diwiziýasynda birnäçe sapa bolup gelyär. «Ýurduň gahrymany» diýen ada mynasyp bolan Mülki Baýramow bara- da eser ýazýar. A.Aborskiý türkmenler hem-de türkmen topragy bilen bagly ençeme kitap ýazýar. Şolardan käbiri: «Dost kalby», «Abadan ene», «Garagum tomsy», «Şadyýan derýajyklaryň ýyly», «Yza göz aýlamaga wagt ýetdi»... Ol köp ýyllaryň dowamynda Türkmenistanyň Yazyjylar birleşiginde işledi, «Литературная газета»-nyň Türkmenistan boýunça habarçysy, «Ашхабад» žurnalynyň baş redaktory boldy, oňa «Türkmenistanyň at gazanan medeniýet işgäri» diýen hormatly at dakylady. A. Aborskiý 1987-nji ýylyň martynda Aşgabatda aradan çykdy.

**Dogluşym, terbiýäm boýunça men rus,
Russiýamy söýýän ogul bolsam-da, türkmen ruhuny özüme köp siňdirdim, bu ýurt,
bu ölkäniň adamlary bilen şeýlebir doganlaşdym welin, men Türkmenistany öz
ogly ýaly söýmezligi başaramok...**
Aleksandr ABORSKIÝ

Döredijilikden ýadan mahalym özüme ýadygärlik ýaz- gysy galdyrylyp, sowgat berlen kitaplara göz aýlaýmam bar. Şeýle kitaplara kân. Haýsy birini agzajak. Ony sowgat berenleriň barysy-da ýüregime ýakyn adamlar. Käbirleri wepadar dostlarym, ýene birleri halypalarym, başga birleri bilen gowy gatnaşykda boldum. Kitaplary ýeke-ýeke saýhallaýaryn. İçiniň ýadygärlik ýazgylaryny howlukman okap çykýaryn. Gurbandurdy Gurbansähedowyň, Kerim Gurbannepesowyň, Berdinazar Hudaýnazarowyň, Ýylgaý Durdyýewiň, Kakabaý Gurbanmyradowyň, Şadurdy Çarygulyýewiň... dürli döwürlerde ýagşy niýetler bilen ýadygärlik beren ýazgylary kitaplary.

Şahyr Gurbanýaz Daşgynowyň sowgat beren bir kitabyňy açyp okaýaryn: «Çary! Durmuş toýuňy dost ýüregimden mübärekleýän! Toýuňa kiçijik peşgeş – şu kitaby getirdim. Sebäbi satiriki döredijiligiň saňa şu kitabyň awtorynyň (kitap Gurbanýazyň özüniňki däl-de, türk ýazyjysy Eziz Nesiniň saýlanan eserleriniň ýygındysydy) meşhurly- gyny getirmegini isleýän! 7. III. 1976 ý.».

Elimde ýene bir dostumyň – aramyzdan ýyldyz deýin ir süýnüp giden zehinli edebi- ýatçy alym Ahmet Bekmyradowyň ýadygärlik beren «Sadrançnama» kitaby. Ahmet gysgajyk, ýöne manyly setirler galdyrypdyr: «Çary jan! Ömrüň küşt oýny ýaly uzak, döredijiligiň küşt oýny ýaly gözel bolsun! 13. 04. 83.».

Şeýle ýazgylary mysal getirenim üçin sypaýyçylyksyzlykda ýazgarmaweriň. Ýazgylar dost kalbyndan syzylp çykan. Hiç hili kir-kimir ýok. Diňe päk arzuwlar. Şundan soň süňňüňde mylaýym duýgular oýanýar. Ýatlamalara gaplanýarsyň. Tirkeşilen, bile işleşilen ýyllar oýuňa gelyär. Gözler çygjarýar. Däli ýaly olar bilen

içiňden gürlleşýärsiň. Hawa, ýaşlyk ýyllarynyň dostlugy başgaça bolýar eken! Gurbanýazam, Ah- medem deň-duşlarym. Ýöne kakaňdan ýedi ýaş uly adam bilenem dost bolup boljak eken. Hawa, mende şeýle dostam bolupdy! Ol Türkmenistanda ýaşan rus ýazyjysy Aleksandr Iwanowiç Aborskiý.

Aborskiniň türkmen durmuşyndan ýazan çeper eserlerini, ýurdumyzyň belli ýazyjylarynyň eserlerini terezä mündürsek, juda ag- ramly, saldamly geler. Onuň «Душа брата» («Dost kalby») atly rus dilinde çykan ajaýyp bir kitaby bar. Şonuň bir nusgasyny Aleksandr Iwanowiç maňa-da ýadygärlik beripdi. Onuň içinde şeýle jümleler bar: «Чары Гельдымурадову

Во имя нашего спортивного духа – спортивного в работе и жизни.

С чувством независимой ни отчего мужской симпатии. Искренне, АБОРСКИЙ Ашхабад, Туркменистан, апрель 1983 года».

Ilki-ilkiler bu ýazga kän ünsem bermändirin! Ýöne soňky ýyllar, has dogrusy, «Dünýä edebiýaty» žurnalyna gelip, terjimeçilik sungatyna çynlakaý baş goşanymdan soň, şujagaz keltejik arzuwyň türkmençe taýy barada oýlanyp başladym.

Oýlandygymçada onuň manysyny türkmençä geçirmegiň nä- hili kyndygyna, çylşyrymlydygyna göz ýetirdim. Terjimäni birküç görnüşde öz dilimize geçiribem gördüm, ýöne, göwnüme bolmasa, olaryň hiç biri-de rusça derejesine ýetip bilmedi. Ahyry, oýlana-oýlana, bir «mekirlige» ýüz urdum. Ýöne ony ýazgymyň soňuna goýdum. Sebäbi ilki okyjylara ýaşuly dostum barada düýplüräk gürrüň beresim geldi.

Aborskiý hakyndaky wakalar beýnide pürepürülenip dur. Şu makalamyň içinde Aborskiniň özi hakda-da ýatlasym gelýär, özi baradaky ýatlamalara-da orun beresim gelýär, goja dostumyň türkmen ýazyjy-şa- hyrlary baradaky ýatlamalaryna-da ýüzlenesim gelýär. Şeýtmesek, Aleksandr Iwanowiçiň döredijilik hem-de durmuş ýoly ilik-düwme açylmaz.

Aleksandr Iwanowiç bilen gaýybana tanyşlyk ozaldandy. Onuň galamynyň astyndan çykýan çeper eserlerdir makalalaryny, ýatlamalaryny höwes bilen okaýardym. Içgin tanyşlyk «Edebiýat we sungata» işe geleninden soň başlandy. Üynümüziz alşyp gitdi. Ol bizi özüniň deň-duşy ýaly saýardy. Soňabaka hasam ysnyşdyk. Dogrusy, redaksiýada iküç ýyldan artyk işlemedi. Göräýmäge, gatnaşyk sowaşajak ýalydy. Gaýtam, tersine, öňküdenem ýygjamlaşdy, hatda dostlaşdyk diýsegem ýalançy bolman. Köp meselede onuň bilen maslahatlaşýardym. Çylşyrymlyrak rus sözleri gabat gelende derrew öýüne jaň edýärdim ýa-da ýanymyza salama gelende sorayardym. Rus ýazyjysy Iwan Uhanowyň bir hekaýasyna pisindim oturyp, ony türkmençä geçirmegiň kül-külüne düşdüm. Ýnha, hekaýanyň sözbaşysynyň welin laýyk taýyny tapyp bilmän, gaty kösendim. O eseriň ady – «Пустошь». Menem onuň türkmençe sözbaşysyny bir sözde alasym geldi. Kelle döwüp otyrkamam, Aleksandr Iwanowiç geläýdi. Goja dostumyz derrew şol sözüň manysyny tirip berdi. Hekaýanyň adyna haýdan-haý «Boşluk» diýip goýdum. Şulara meňzeş sowal-jogap häli-şin- di gaýtalanar durardy. Indi-indi oturyp haýran galýan. Çaga kalply bu adam biziň ýekeje sowalymyzy-da boş goýman, emer- damary bilen düşündirýärdi. Onuň halypa kemi ýokdy.

Aborskiý bilen birnäçe ýyllap döredijilik hyzmatdaşlygynda bolup, onuň ençeme hekaýasyny, çeper oçerklerini, ýatlamalaryny türkmen diline geçirdim. Maňa onuň hasam «Pälwanlar» diýen hekaýasy ýarady. Bu eser Moskwanyň žurnallarynyň birinde-de çykan eken.

Hekaýanyň çeperçilik derejesi ýokarydy. Söz gory baý eserleri okamak juda lezzetli, ýöne ony terjime edeniňde welin, beýnä mazaly agram salmalydy. Del rus sözlerine jaý- dar taý tapmak hupbat ýamanyny berýärdi. Ýöne onuň keýpi-de bardy. Şeýle

terjimäniň hötdesinden geleniňde, öz ýanyňdan gala alan ýaly hekgerýärsiň. Hekaýa Rejep pälwan barada. Onda türk- men durmuşy, türkmen häsiýeti dolulaýyn açylýar. Özi rus adamy bolup türkmeniň edim-gylymyny şeýle inçelik bilen berip bilşine telpek goýaýmalydy. Rejep pälwan ruslaryň dünýäni baglan meşhur pälwanyny ýeke emelde ýykýar. Arman, ykbaly ters gelip, göreşmekden galýar, öz aýagyna özi palta urýar.

Hekaýa güzäp berse-de, azabym ýerine düşdi. Ol gazetde çykandan soň, Aleksandr Iwanowiçiň özi ýöriteläp jaň etdi. Hekaýanyň rusça hem-de türkmençe nusgalaryny deňeşdirip okandygyny, käbir ýerini aýryp oňarandygyny, özümde goşan sözlemleri- miň jüpüne düşendigini nygtady. Zyndanam şeýle diýdi: «Çary (ol «y» harpyna basym berip aýdardy), ýaňy atly ýazyjylammyzyň biri – adyny aýtjak däl – öýüme til kakyp, «Pälwanlary» gutlady, terjimesinem öwdi. Indi menem seni gutlaýan. Sag bol...».

Şeýlelikde, Aborskiý bilen hyzmatdaşlyk giňäp gitdi. Şondan biraz soňrak ol keywanysy Anna Iwanownadan ýene bir hekaýa- syny iberdi. Onuň gapdalyna gysgaça hatam goşupdyr.

Onda şeýle sözler bardy: «Çary!

Men hekaýany 11 sahypany çenli gysgaltdym... Hekaýa, umuman, Gowşudow hakda. Ýöne waka düzülen. Yogsa aslynda hekaýada tutuşlygyna Gowşudowyň hem-de biziň durmuşymyza bolup geçen waka ulanyldy. Bardy-geldi Size ýarasa, terjime ediň. 2-nji nusgasyny iberýänim üçin bagyşlaň, «Породистый верблюд» – bu bir iner, ner (soňky iki söz türkmençe ýazylypdyr) diýmek.

Salam bilen (bu iki sözem türkmençe ýazylan).

(goly)

19/ VIII – 83 ý.

3-4 gün bäri telefonumyz işlänok, şonuň üçin jaň edip bilmedim».

Üstünden ýoňsuz ýyl geçen şujagaz hatjagazy häzirem şahsy arhiwimde aýap saklaýaryn. Aborskiniň türkmen diline gowy düşünyäni şundanam görnüp dur. Yogsa ol «породистый верблюд» sözüni nähili terjime etmelidigini salgy bermezdi.

Dogrudanam, şu iki sözi türkmençä geçirjek bolsaň, iner sözünüň ýadyňa düşjegi-düşmejegi gümana. Tejribe hemişe onlukdan çüýleýär! Aleksandr Iwanowiçiň owunjak zady-da gözden salmaýardy.

Hekaýanyň sözbäşysyna «Iner ýüki» diýip goýdum. Waka 1945-nji ýylyň sentýabrynda bolup geçýär. Ýazyjylar Ata Gowşudow, Durdy Haldurdy, Ata Salyh, Aleksandr Aborskiý dagy ilkinji gezek Moskwa – ongünlüge bar- ýar. Şol wagtlar otly ýedi gije-gündiz ýol aş- malydy. Hekaýa hem ýatlamady, hem çeper eserdi. Ýatlamany hekaýa derejesine ýetirmek dilde aňsat. Aleksandr Iwanowiç şuny başarypdyr. Aborskiniň öz galamdaş dostlaryna bagyşlap ýazan ýatlamalarynyň hem- meside çeper eser ýaly okalýar. Olar okyjyny bada-bat özüne dolap alyp gidýär.

Megerem, Aleksandr Aborskiniň ady soňky nesle onçakly tanyş däldir. Ýöne özüm-ä ony dilimden düşüremok, ýyllar geçse-de, Aleksandr Iwanowiçiň türkmen halkynyň, türkmen Watanyňyň önünde bitiren hyzmatlarynyň iňňän uludygyny häli-şindi ýat- lap durýaryn.

Baryp 1970-nji ýylyň başynda, «Edebiýat we sungatda» işläp ýören mahaly şahyr Kerim Gurbanepesowyň oňa şeýle diýeni şu günki ýaly ýadymda: «Aleksandr Iwanowiç, biriniň ýüzüne öwüp durmagam-a gelşiksiz welin, şonda-da aýdaýyn. Şu wagt ýatlama ýazyp ýörenler beýle köpem däl. Diňe Ber- di Soltannyýaz ikiňiz. Siziň ýatlamalaňňyzda gahrymanyň ömri, durmuşy, döredijiligi, häsiýet aýratynlygy dolulaýyn açylýa. Özüm-ä ýatlamalaňňyzy hezil edip okaýan. Şeýle ýatlamalary

köpräk ýazaweriň!».

Hakykatdanam, Aleksandr Aborskiniň türkmen ýazyjylary baradaky ýatlamalary onuň döredijiliginiň çür başy. Şonuň bilen birlikde, ol köp taraply ýazyjydy, döreden çeper eserleriniň barysy türkmen durmuşyna, türkmen tebigatyna, türkmen topragyna bagyşlanandy. Onuň biziň ýazyjylarymyzyň eserlerini rus diline geçirmekde bitiren hyzmatynyň belli bahasy ýokdur. Ol Nurmyrat Saryhanowyň ähli eserlerini diýen ýaly rusça geçiripdi. Şol terjimelere rus metbugatynyň sahypalarynda-da ýokary baha berlipdi.

N. Saryhanowyň guba düýe berlip alnan kitap baradaky «Kitap» hekaýasynyň terjimesi bolsa, dünýä edebiyatynyň iki ýüz tomlugy- na girizildi.

Ikisi gowy dostdy. Aleksandr Iwanowiç Nurmyrat Saryhanow barada gyzykly-gyzykly gürrüňler beripdi. Hakykatdanam, ol juda täsin adam bolupdyr. Geliň, şolary Aborskiniň öz dilinden eşideliň:

— Saryhanowyň döredijiliginde «Şükür bagşy», megerem, iň naýbaşsyzdyr. Arman, bu eseriniň neşirini özi görüp bilmedi. Galamdaş ýoldaşlary onuň türkmen sazandasy barada çaklaňja powest (çaklaňja powest diýip ýazyjynyň özi aýdýardy) ýazýanyny bilýärdi. Eserini boldum eden mahaly-da urşa gitmeli bolupdy. Nurmyrat urşa gidenden soň, tötänden diýen ýaly şol eser ýada düşdi. Diňe urşuň üçünji ýylynda men onuň öýündäki çañ-tozan baglan kümesinden birgiden golýazmalaň, suratlaň, hatlaň arasyndan «Şükür bagşynyň» soňky nusgasyny tapdym. Şonda ony az-kem taraşlap, «Sowet edebi- ýaty» (häzirki «Garagum») žurnalynda çykardylar. Urşuň gutaranynyň yzysüresi SSSR Ýazyjylar birleşiginiň müdiriýetiniň başlygy Aleksandr Fadeýew ýazyjylaryň gurultaýynda soňky döwrüň edebiyaty, şol edebiyaty döreden klassyklar barada söz açyp, Nurmyrat Saryhanowyň «Şükür bagşysyny» okan- dygyny aýdyp, ony klassyklaryň deňinde go- ýupdy. Ýazyjy bilen bagly ýene bir gyzykly waka ýadyma düşýä. Ol 1937-nji ýyla çenli milli atçylyk diwiziýasynda gulluk etse-de, at münmäge gezek gelende duran ýeridi. Bir gezegem biz onuň gulluk edýän yerinden — Marydan Şor- depe obasyna atly gitdik, halk şahyry Ata Salyh şol yerde ýaşaýardy, biz şonuň ýanyna görme-görşe barýadyk. Nurmyrat atdan ýykylaryn öýdüp gara jany galanokdy. Gorkýanyny ýaşyrjagam bolanokdy. Ýarpy ýola ýetemizde atlary suwa ýakmak üçin çuň ýabyň deňinde daýandyk. Içiňi ýakaýyn diýen ýaly, onuň kesir aty suwuň güýçli akymyna girdi. Munuň öňüni alyp bilmändi, indem giçdi. Onuň ýüzüp bil- meýäninide gowy bilýädim. Sen-men ýok, jygba-jygly ýagdaýda galdy duruberdi. Bize diňe töwerekde ýüzüşiň ýören oba oglanlarynyň kömegi bilen imany göçen Nurmyrady gaty tiz halas etmek başartdy. Suwdan çykaryp, eşiklerini sykdyk, ädiginiň suwuny dökdük. Soňam ýene ýola düşdük. Ol gowşajykdy hem tagaşyksyzdy, tüýs şäher adamsy diýiňde goýaýyň...

Okyjy, şu yerde bir zada ünsi çekesim gelýär. Aleksandr Iwanowiç hiç haçan Nurmyrat Saryhanowy gark bolmakdan halas etdik, «Şükür bagşyny» öýlerinden tapanam özüm, powesti rus diline geçirip, ony dünýä dere- jesine çykaranam özüm diýip döşüne kakmazdy, diňe gep ugruna ýatlap geçipdi. Ýogsa «Şükür bagşynyň» halkara möçberinde ykrar edilmeginde onuňam goşandy az däl. Terjimeçä eseriň şarikli awtory diýlip yöne ýere aýdylmaýar ahry! Aborskä öwünjeňlik ýatdy. Ol kiçigöwünliden sada kişidi.

Aleksandr Aborskiý Ata Gowşudowyň «MähriWepa» romanyny, Ata Atajanowyň «Guşgy galasy» dramasy, Beki Seytäkowyň, Gurbandurdy Gurbansähedowyň, Bek- ge Pürliýewiň hekaýalaryny, başga-da gaty köp ýazyjylaryň eserlerini rus diline geçirdi.

Biziň men diýen döwürlerimiz Aborskiý eýýäm altmyşdan agan ýaşuly adamdy.

Ýöne kalby juwandy. Egsilmez hyjuwlydy. Sagdyndy. «Kurgunçilikmi? Ýakşimi?» diýip berdaşly elleri bilen eliňi gysanda: «Bu adam ýaş mahaly hökman pälwan bolandyr» diýdirýardi. Biz ýaly ýaşlar bilen oturyşyp-turşanyny gowy görerdi. Maý tapdygy öýüne myhmançylyga çagyrdy. Iş çykyp baryp bilmesegem öýkelärdi. «Öýe geliň, täze çykan kitabymy sowgat berjek. Näme, Çary, saňa meň kitabym gerek dälmi?» diýende, dogrusy, ýaman utandym. Känbir uzaklaşdyrman, myhmançylyga bardyk. Öý bikesi Anna Iwanownada öý eýesi ýaly gara gadyr. Ol myhmanlar üçin kömelekli gutap, byzmyk, alma mürepbeli köke bişiripdir. Köp ýyllap türkmen ýazyjylary bilen duldegşir ýaşap, saçakly gatnaşykda bolan Anna Iwanowna, tüweleme, palaw bişirmäge-de gaty ökde eken.

Aleksandr Aborskiniň ýetmiş ýaş toýy şol wagtky K. Marks adyndaky döwlet kitaphanasynda giňden bellenişip geçildi. Ýazyjylar guramasynyň ýolbaşçylary, belli ýazyjy-şa- hyrlar ony mähirli gutladylar, sowgat-ser- paý ýapdylar. Soň ol dost-ýarlaryny, deň

-duşlaryny, şahyr Şadurdy Çarygulyýew ikimizem öýündäki kiçjik toýa-da çagyrdy. Gyşyň içinde üç otagly jaýa kän adam ýygnamak aňsadam däl. Onuň dostdan ýüki ýetik. Şonda-da bizi ýatdan çykarmandyr. Çakylyga şol wagtyň atly ýazyjylary gelipdir. Bizem döredijilik dünýäsiniň bosagasyndan ýaňy ätlän öwrenje ýaşlar. Uly ýazyjylaryň arasynda özümizi amanat ýaly duýýardyk.

Üşmeleňi Türkmenistan Ýazyjylar birleşiginiň müdiriýetiniň şol wagtky başlygy Täşli Gurbanow açdy. Oňa belli terjimeçi, şahyr, Türkmenistanyň halk ýazyjysy Durdy Haldurdy beýemçilik etdi.

Durdy Haldurdy Aborskiniň gowy görýän, ýakyn gatnaşykda bolan dostlarynyň biridi. Ol Puşkiniň, Nekrasowyň, Krylowyň, Wurgunyň, Kupalanyň, Turçinskaýanyň... eserlerini türkmençä geçiripdi.

Aborskiniň bize beren gürrüňini ýatla- sak, onda Däde Hal (köp kişi ony şeý diýip hormatlaýardy) täsin ykbally adam. Biz kä- halatlar durmuşy geňenaýydan gyrma kişileri keseden gözlöp ýörüs. Olaryň öz aramyzda ýaşap ýörendiginem duýamzok. Däde Hal uruşdan bir aýagyny aldyryp gelýär. Ýöne özünden öň öýüne öldi haty gowuşýar. Onuň patasyny alýarlar, ýylyny sowýarlar. Ýöne merhum direlýär! Şu aralyk- da-da şahyryň maşgala durmuşynda ýowuz öwrülişikler bolup geçýär. Şeýle ýazgyt hiç kime nesip etmäwersin hernä! Ters takdyrdan baş alyp çykmak diňe ruhy belent adamlara eýgerdýär. Şeýdibem durmuşyň şatysy- na döz gelinýär. Aslynda, Däde Hal ýaşka-da diýseň gujurly adam bolupdyr. Ýöne bileginiň güýjüni mazamlap ýörmändir. Tersine – ýaşyrypdyr. Dawa-jenjele goşulmandyr. Ýöne ejize ganym bolnan mahaly hökman biçäräniň tarapyňy tutupdyr.

Döredijilik adamy keýpi tutan çagy, özi aňşyrmazdan, süýji-süýji gürrüň beregen bol- ýar. Hemişe şeýle bolup durmaýar. Haýyş etseňem, zor bilen gürlätmek isleseňem, ag- zyndan ýeke sözi-de kakyp alyp bolmaýar. Belki, üýtgeşik gürrüň etmegem ylham ýaly, gelen wagty joşýandyr? Aleksandr Iwanowiçiňem joşýan wagty köp bolýardy. Elbetde, wakalaryň köpüsi-de türkmen ýazyjylary, özüniň aşnalary, gadyrdanlary baradady. Arman, wagt geçýär, huşlar kütelişýär. Ýöne şol wakalaryň aňda saklanyp galanlary-da bar.

Günlerde bir gün Ata Köpek Mergen, Ata Gowşudow, Durdy Haldurdy, Aleksandr Aborskiý dagy üzüm dalbarynyň aşagynda özara hemsöhbət bolşup oturan eken. Şonda Aleksandr Iwanowiç başyndan geçiren täsin bir wakasyny aýdyp berende, oturanlar pakyrda beräýipdir. Ata Köpek Mergen rus diline gezek gelende duran ýeri bolansoň, atdaşy – Gowşudowyň böwrüne hürsekläp, oňa şeýle sowal beripdir: «Atam, aýtsana, Atam! Ors dilinde-de nämedir bir zady şeýle gül- künç edip aýdyp bolýamy?».

Aslynda, Aborskileriň maşgalasynyň Türkmenistan bilen bagry badaşandyr. Onuň ata- enesi 1948-nji ýylyň ýertitremesinde heläk bolupdyr. Bu toprakda Aleksandr Iwanowiçiň üç dogany, şonuň bilen birlikde, onuň özi-de jaýlandy.

Şu ýerde biraz gyra çekilip, Aborskiniň jaýlanyş dessurynda ýüz beren bir waka ýadyma düşýär. Ol aňymdan gider ýaly däl. Ýöne bu wakany Aleksandr Iwanowiçiň dostlarynyň biri, şahyr Annaberdi Agabaýew has gowy suratlandyrdy:

«Türkmen edebiýatçylarynyň köne dosty, ýaşuly ýazyjylarymyzyň biri, soňky ýyllarda alaböle Ýuriý Rýabinin, Gurbannazar Ezizow, Halyl Kulyýew, Italmaz Nuryýew ýaly öz ýaş galamdaşlary bilen tirkeşmäni halan Aleksandr Iwanowiç Aborskini iň soňky jaýyna ýerlemekçi bolan pursadymyzda, Seýitnyýaz Ataýewiň: «Serediň!» diýip, dik asmana gol salgany şu günki ýaly hakydamda. Ýokarymyzdan, edil gölegçileriň depesinden üç- dört sany durna guguldap barýardy.

Gör-bak, ol bigäne durnalar Aborskiniň özünden oň ýere dulanmaly bolan şol ýaş dostlarynyň haýsylarynyň jany-gussasydyka?!».

Aleksandr Iwanowiçiň inisi Wladimirin-de türkmen topragy bilen bagly ýeri kän. Orta mekdebi Aşgabatda tamamlapdyr. 1951-1971-nji ýyllar aralygynda «Комсомолец Туркменистана» gazetinde dürli wezipelerde, şol sanda jogapkär kätip bolup işläpdir. 1971-1972-nji ýyllar aralygynda «Чарджоуская правда» gazetinde redaktoryň orunbasary bolupdyr.

Men Wladimir Iwanowiçe agasy bilen baglanyşykly ýatlamaly gazetleriň ençemesini, onuň türkmen galamdaşlary bilen düşen suratlarynyň-da birnäçesini iberipdim.

Aleksandr Iwanowiç özi üçin mähriban hem eziz bolan Türkmenistanyň gülläp ösmegi üçin päk ýüregi bilen işläpdi. Türkmenistanyň halk ýazyjysy Gurbandurdy Gurbansähedow Aborskiniň döredijiligi barada: «Men bu oçerkler türkmen topragyny, türkmen edebiýatyny belent derejä ýe- tirýän söz ussatlaryny eý görýän wepadar dostuň gyzygyn ýüreginiň joşgunly sesidir diýip aýdasym gelýär...» diýeninde mün keren mamlady.

Aborskiniň özümde ýadygärlik beren «**Душа брата**» («Dost kalby») kitabynyň sahypalaryny agdaryşdyryp çykýaryn. On- da alty sany ýatlama ýerleşdirilipdir. (Ata Gowşudow, Durdy Haldurdy, Agahan Dur- dyýew, Nurmyrat Saryhanow, Gurbannazar Ezizow bilen Ýuriý Rýabinin baradaky ýatlamalar). Ýöne kitap saldamly. Iki ýüz sahypa golaý. Ýatlamalar täsin wakalara baý. Olar- da gahrymanlaryň edim-gylymlary, döredijilik aýratynlyklary inçelik, beletlik bilen yzarlanylýar.

Aleksandr Iwanowiçiň özi: «Şu ýygnydyma Berdi Kerbabaýew, Ata Salyh, Ýuriý Oleşa dagy hakyndaky ýatlamalammy goşup ýetişmedim» diýip birhili ökünç- li gürläpdi. Ýöne birneme soňrak Moskwanyň «**Советский писатель**» neşirýaty onuň «Yza nazar aýlap...» atly kitabyny çapdan çykardy. Onda Aborskiniň özi baradaky ýatlamasyndan başga tanyml ýazyjy-şahyrlaryň ýene ýigrimi birisi barada ýatlama ýerleşdirilipdir. Emma, gynansak-da, ony Aleksandr Iwanowiçiň özi görüp ýetişmedi.

«**Душа брата**» («Dost kalby») atly ýygyn- dyda Ata Gowşudow barada giňişleýin makala bar. Onda ýazyjynyň ömri hem-de döredijiligi dürli tarapdan derňelýär. Dogrusy, ol kiçeňräk powesti ýatladýar.

Aleksandr Iwanowiç Ata Gowşudowyň ömrüniň soňky on ýedi ýylynyň dowamynda onuň bilen yzygiderli gatnaşykda bolandygyny ýatlap, ýazyjynyň hüý-häsiýetlerini gahrymanlarynyň keşbinde-de görýärin diýipdi. Ata Gowşudow gülşüp-degişmäni, her dürli hokga çykarmany gowy görüpdir, hatda degişmede öz-özünü-de gaýgyrmandyr. «Onsoň Çüýşegöz, Wüşi kel ýaly gahrymanlary ýazyjynyň özüne-de çekip dur» diýip Aborskiý belläp geçipdi.

Hawa, Aleksandr Iwanowič häzirki zaman türkmen edebiyatynyň hazynasynda lowurdap duran lagly-merjenleri ýadygälik goýup gitdi. Onuň döredijiliginiň haýsy tarapyny alsaň alyp göräý, barysynyň gönezligi türkmen topragyndan tutulan. Rus gardaşymyzyň türkmen ýazyjy-şahyrlarynyň ömri hem-de döredijiligi baradaky ýatlamalary belli bir döwrüň özboluşly taryhydyr, medeni gymmatlygydyr. Bu eserler mekdep okuwçylary, talyplar üçinem egsilmez çeşmedir.

Ömrüni türkmen topragyna örklän, döredijiligini türkmen topragyna baglan, ylhamyny, zehinini, hyjuwyny türkmen iline bagyşlan Aleksandr Aborskiý hemişe ýüregi- miziň çuňňur ýerindedir. Onuň bitiren hyzmatlaryny nesiller unutmaz. Indiki berjek gürrüňim esasy gahryman- dan biraz sowa geçmegi mümkin. Ýöne onuň düýp-teýkary, süňni ýene öz-özünden Aleksandr Iwanowičli waka sepleşip gider.

Men Aleksandr Iwanowičiň ýakyn gatnaşykda bolan dostlarynyň biri, ýazyjy Wasiliý Iwanowič Şatalowy gowy tanaýaryn. Olam Türkmenistanda ýaşan rus ýazyjylarynyň biri. Ikinji jahan urşuna gatnaşyp, ýaradar bolup gaýdyp gelen. Birnäçe kitabyň awtory. Ýaşulurak nesliň okyjylary onuň türkmen tebigaty baradaky gyzykly çeper ýazgylaryny bilýändir. Aleksandr Iwanowič türkmençe düşünýärdi, ýöne gowy gürläp bilenokdy, Wasiliý Iwanowič türkmençe düşünýärdem, gowy gürläýärdem. Redaksiýa ýanymyza gelende köplenç türkmençe gepleşerdik. Olam dosty ýaly myhmanparaz adamdy. Günümize goýman, öýüne çagyrdy, hezzet-hormat ederd. Men onuňam birgiden makalasyny, oçerkini, hekaýasyny türkmen diline geçiripdim.

Wasiliý Iwanowičem gürrüňçi adamdy. Ol ýazyjy-şahyrlar Durdy Haldurdy, Rehmet Seýidow, Ýuriý Rýabinin, Güseýin Muhtarow, Ata Gowşudow, Pawel Karpow, Pomma Nurberdiýew dagy bilen Aborskilerdäki şowhun-şagalaňly oturylyşyklar barada gyzykly gürrüňler berýärdi.

Bir gezeg-ä redaksiýada, çay başynda söwer dosty bilen baglanyşykly wakalary ýatlynynda, birhili, aýtmasyzrak zatlaryna dilinden sypdyryp, ýüregini gowzatdy: – Uzak ýyllaň dowamynda biz juda gadyrly gatnaşdyk. Henize-bu güne çenli men ony ilkinji edebi halypam hökmünde ýatlaýaryn. Şeýle bir waka boldy. «Köpetdag» almanahyny çykarmaga taýýarlyk görülyädi. Ony düzýänem Aborskidi. Ol maňa ýazyjy Baýram Gurbanowyň hekaýasyny terjime etmegi tabşyrdy. Terjimämi okabam, bir bellik etdi: «Sen, ynha, şu taýda tut hakynda gürrüň edýärsiň. Ýöne bärde tuduň ysam gelenok. Şekillendirip ýazmaly ahyry. Ony bol- manda okyjynyň göreri-bileri ýaly, o:t ýada şoňa meňzeş bir zat bilen deňeşdirler». Elbetde, ol mamlady. Soň bu terjime hekaýam birnäçe gezek gaýtadan neşir edildi. Bir sapar-a Aborskiý meni gara çyny bilen dalady: «Geň zat. Sen öz gahrymanlaňňyň barysynyň birmeňzeş hereket edýändiklerini duýaňok- my?». Ýöne ol şowly çykan eseriňi göräýse, muňa çaga kimin begenerdi, öwgiňem ýeti- rerdi. Ynha, «Uzboý» atly goşgymy okap, içki duýgusyny saklap bilmän, şeýle diýipdi: «A-how, sen munda üýtgeşijek bir tär-ä ulanypsyň!». Terjimeçi hökmünde Aborskiniň at-abraýdan ýüki ýetikdi, hatda başga birleriniň şowly çykan terjimeleriniň-de şonuňkydyr diýdirýän uçurlary gabat gelýärdi. Bir gezek ýazyjy Beki Seýtäkow «Туркменская искра» (häzirki «Нейтральный Туркменистан») gazetini üçin «Doganlar» romanyndan bir bölegi terjime etmegi haýuş etdi. Ony rus diline geçirdim. Elli sahypa töweregi çykdy. Terjimäni gazetiniň redaktory Nikolaý Iwanowič Putiline elin eltip berdim. Eserden bölek tutuş hepdäniň dowamynda gidäýdi öýdýän. Şundan soň köçede şahyr Georgiý Nikolaýewiç Weselkowa sataşdym. «Men «Искра»- daky terjimäni okadym – diýip, ol ýüzüme dikanlap seretdi. – Seň adyň duran iň soňky bölege gelinçäm şuny Aborskiden başga adam terjime eden däl-dir diýen pikirdedim».

Şujagaz belligiň özi-de meň üçin ýakymlydy hem-de köp manylydy. Aborskiniň aramyzdan gidenine baş ýyl dagy geçipdi. Günlerde bir gün iş otagyma Wasiliý Iwanowiç geldi. Men Aborskiý bilen Şatalowyň dostlugynyň sowaşandyklaryny onuň öz agzyndan eşidenim ýadymdady. Şonda-da onuň taryna kakyp gördüm:

– Wasiliý Iwanowiç, gazetimiz üçin Aborskiý barada ýatlama ýazyp bermersiňizmi, dostuňyzyň aramyzdan gidenine baş ýyl bolaýypdyr...

Yzyny aýtman dymdym. Sypaýyçylyk bilen ýüz öwrer öýtdüm. Çakym ters çykdy. Göwünjeň razylaşdy. Birmahalky kinäni ýuwudandygy görnüp durdy. Gaýtam: «Aborskiý hakda näçe ýazsaň azdyr! – diýip, sözüniň üstüni ýetirdi. – Ýaşlaň halypasy hökmünde-de, edebiýatçy hökmünde-de onuň ýeri oýulyp dur. Häzir-ä şoň ýaly terjimeçi gaty seýregem. Biz dagy onuň ýanynda wiýýtjik. Türkmen edebiýatyny wagyz etmekde hem-de dünýä ýaýmakda şondan uly hyzmat biti- ren adam azdyr. Bardy-geldi Aborskä umumy baha kesilse, onda ol özboluşly, aýdyň şahsyýetdi, giň rus adamydy...».

Yeňsäni tüňnerdip ýörmän, öýke-kineden belent bolmagam başarmak gerek. Wasiliý Iwanowiç kän uzaklaşman Aborskiý hakynda ýatlama ýazyp getirdi. Şatalowyň söwer dostuna nähili hormat goýýany onuň makalasynda aýdyňdan-aýdyň görnüp durdy. Men ony höwes bilen türkmen diline geçirdim. Ýatlama gazetiň ýarty bölegini eýeläp, ýalpyldap çykdy. Wasiliý Iwanowiç ýatlamasynda, Aborskiý barada bize beren gürrüňleri bilen birlikde, başga-da gzykly wakalary mysal getiripdir. Ol dostuny soňky sapar görşüni şeýle ýatlaýar: «Aborskini iň soňky gezek Respublikanyň Ýokary Sowetiniň mejlisler zalynda, Nurmyrat Saryhanowyň doglan gününüň segsen ýyllygy mynasybetli geçirilen dabarada gördüm. Ikisi aýrylmaz dostdy. Aleksandr Iwanowiç onuň eserlerini terjime etmek bilen Saryhanowy arşa galdyrypdy. Aleksandr Iwanowiçiň haly teňdi, gözleri halys kütelişdi, küýkeripdi, boýy mazaly gys- galypdy. Halaýyk onçakly köp däl. Agramly bölegi ýaşlardy. Saryhanowyň gyzy Aborskiniň goltugyndan tutup, ony münbere alyp barýardy. Birwagtlar Aborskiý gepe örän çeperdi. Ähli gurultaýlarda hem-de ýygnaklarda çykyş ederdi. Şu saparam ýüregi bilen, jany-teni bilen gürlädi. Ýöne demi ýetenokdy, onsoň zol-zol sesi ýitip gidýärdi...».

Hawa, Aleksandr Iwanowiç bilen bagly birgiden wakalary ýatlap geçdik. Megerem, okyjylaram onuň türkmen halkynyň, türkmen edebiýatynyň önünde bitiren hyzmatlary bilen azda-kände tanşan bolsalar gerek. Şunlukda, ýazga nokat goýaýsam boluberjek ýaly. Ýöne, gadyrdan okyjy, siz unudaňkyrlasaňyz-da, men ýadymdan çykaramok. Makalamyň başynda Aborskiniň öz kitaby- na ýadygärlik ýazgysyny ýazyp, maňa sow- gat berşini, şol ýazgynam bolşy ýaly mysal getirip, ony türkmençä geçirmegiň ýeňil iş dälidigini gep ugruna ýañzydypdym. Ony terjime etmegiň aňsatja «tärini» tapandygymyda aýdyp geçipdim.

Eýsem, şol «aňsat tär» diýilýäni näjüre zat? Men gürrüňi edilýän ýadygärlik ýazgysyny göçürip aldym-da, işdeş ýoldaşlarymyň, kärdeşlerimiň üç-dört sanysyna paýlap, ony türkmen diline geçirip bermeklerini haýyş etdim.

«Biziň çakgan ruhumyzyň hatyrasyna – işde hem durmuşda çakganlyk arzuw edýärim.

Hiç zada bagly bolmadyk göwündeşlik bilen

A. Aborskiý».

(Jumageldi Mülkiýewiň terjimesi).

«Işjeň ruhumyzyň – işdäki we durmuşdaky işjeňligimiziň hatyrasyna.

Hiç zada dahylly bolmadyk dostluk duýgusy bilen,

Size hormat goýyan A. Aborskiý».

(Baýramgeldi Aliýewiň terjimesi).

«Biziň ruhbelentligimiziň – işdäki we durmuşdaky ýanbermezligimiziň hormatyna!

Hiç bir erke boýun egmeýän erkek kişiniň mertlik hem-de raýdaşlyk duýgusy bilen A. Aborskiý».

(Aman Goşayewiň terjimesi).

«Biziň ýanbermezligimiziň – durmuşdaky hem işdäki gujurgaýratymyzyň hormatyna.

Erkek kişiniň hiç zada tabyn bolmaýan raýdaşlygy bilen

Tüýs ýürekden, A. Aborskiý».

(Maksat Bäşimowyň terjimesi).

Terjimeleriň hiç biriniň kösti ýok. Dogrusy, olaryň haýsysyny bijebaşy etjegimem bilemok. Hersi öz ýerinde ýerlikli! Terjimeçiler ýadygärlik ýazgysyny sözme-söz yzarlamam, ondaky pikiri bermäge çalşypdyrlar.

Rusça nusgasy güýçlümi ýa-da türkmençe nusgalary? Belki, türkmençe nusgalary rusça nusgasyndan zyýat çykandyr? Niýetim bulary seljermek däl. Meniň iki sözlem terjime arkaly terjimeçilik kesp-käriniň nähili özboluşly, çylşyrymly, şonuň bilen birlikde-de hupbatly, jebirli sungatdygyna ünsi çekesim geldi. Terjimä terjimeçileriň her biri özüçe çemeleşýär. Terjimeler aňsat-aňsat sözmesöz gabat gelmeýär. Bu sungatyň lezzeti-de, gyzygy-da şonda!

Özüme ýazylan ýadygärlik ýazgysyny özümem türkmençä geçirmäge synanyşdym.

«Biziň pälwanlarça gujur-gaýratlylygymyzyň – işde-de, durmuşda-da şonuň ýaly bolmagymyzyň hatyrasyna.

Hiç zada bagly bolmadyk dostluk mähir-muhabbeti bilen – A. Aborskiý».

Şunlukda, makalamyz paýawlaberdem. Onda türkmeniň «ody bilen girip, küli bilen çykan» Aleksandr Iwanowiç Aborskiniň ömür hem-de döredijilik ýoluny yzarlamaga, onuň terjimeçilik işine baha bermäge synanyşdyk. Iň soňunda-da onuň sowgat beren kitabyndaky ýadygärlik ýazgysyny üýşüp terjime etdik. Sözümizi terjimeden başladyk, terjime bilenem gutardyk. Iki jümle terjimäni her bir okyjynyň özüçe terjime etmäge «hakynyň» bardygyny-da söz ugruna ýatladýarys. Makalany «Aleksandr Iwanowiçiň orny mydama türkmeniň töründedir» diýip jemläsim gelýär.

Çary GELDIMYRADOW

#"Dünýä edebiýaty" žurnalyndan alyndy